

Učiteljski Glas

↔ Glasilo „Saveza dalmatinskih učitelja“ ↔

Vlasnik i izdavatelj
„Savez dalmatinskih učitelja“

Erzot. „Narodne Tiskare“
u Splitu

Urednik:
Dinko Sirovica

Izlazi na 15. svakoga mjeseca. Zapada 4 K na godinu. Učiteljski pripravnici i pripravnice dobivaju ga za pol cijene. Pretplata se šalje D. Domiću, učitelju i blagajniku „Saveza dalmatinskih učitelja“ u Spljetu, a članci i dopisi uredništvu. Rukopisi se ne vraćaju.

Na skupštinu!

Središnji odbor «Saveza» u svojoj sjednici, obdržanoj dne 10. proš. mjes. u Splitu zaključio je da se opća i glavna skupština «Saveza dalmatinskih učitelja» sazovu ove godine na 9. rujna u Spljetu.

Opća skupština

Opća skupština početi će na 10 sahata prije podne u dvorani građanske škole sa slijedećim poslovnim redom:

- I. Izbor dvaju perovogja.
- II. Izbor podpredsjednika.
- III. Izbor središnjeg odbora za nastajuće trogodište.
- IV. Izbor predsjednika za nastajuće trogodište.
- V. Kako isposlovati, da berivo «mjesni doplatak» bude uračunano učiteljstvu za mirovinu.
- VI. Koji koraci da se preduzmu, a da se postigne uračunanje službe od ispita zrelosti za umirovljenje.
- VII. Izjednačenje beriva učiteljicama sa onim učitelja.
- VIII. Eventualija.

Iza opće držati će se **glavna skupština** sa slijedećim poslovnim redom:

- I. Izvješće o radu središnjeg odbora tekom pr. godine.
- II. Odobrenje računa.
- III. Izbor trojice revizora za nastajnu godinu.
- IV. Eventualija.

* * *

Tko je god učitelj, te u sebi osjeća potrebu, da se sa svojim drugovima sastane, da se s njima sporazumi i uglavi nešto dobra, pametna i praktična za učiteljstvo, taj će bez sumnje tog urečenog dana dohrliti u Split, smetnut će sve moguće objeze, prebrdit će sve razne poteškoće i odlučit će, da se s voljnom, požrtvovnom pripravnosću odazove pozivu.

Ovoga puta ne bi smio nitko da izostane. Moramo dokazati svima, da smo postali potpuno svjesni, da znamo za čim idemo, za što radimo i nastojimo, a to ćemo dokazati najbolje, ako se na 9. rujna nagjemo svi na okopu u Splitu. Vidjet će se tako najjasnije, da je ideja o udruženju, o organizaciji našeg stališa prokrčila sebi put, da je osvojila svojom snagom i svojom svetošću svakoga od nas, te da ozbiljno mislimo, kako da je i ostvarimo.

Bez sastajanja ne vriede nastojanja. Hoće nam se sastanka, gdje da bratski izmijenimo svoje misli i nazore, gdje da dogjemo do zaključka, koji već ne će ostajati samo na papiru, gdje da odlučno nastavimo započeto i toli potrebno djelo naše organizacije.

Svima nam je priznati, da u tom smjeru do sada malo ili nimalo poradismo. Ustrojismo svoj «Savez», pa ga prepustismo samu sebi, ništa ne učinismo, da u nj privedemo sve učiteljske sile u pokrajini, da budemo barem tu svi skupa.

Ovaj ubitačni nemar mora da sasvim prestane, a da ga zamijeni volja i rad. To mora da bude, jer napokon idemo za tim, da radimo za svoje dobro, pa tko će biti tako mlohav, tako trom, tako ravnodušan, pa da ne će pružit svoju ruku, svoju pomoć, svoj dio za ovakav plemeniti podhvat.

Tu već i nije govora o volji, tu nastaje za sve nas neotkloniva dužnost. Jest, dužnost nas zove i opominje, da se otresemo dosadašnjeg mrtvila i da živo prionemo za rad.

Kako ćemo pak raditi, kako ćemo u tom radu moći lakše uspjeti i cilju se primaknuti, razložiti ćemo i utanačiti ćemo na našoj ovogodišnjoj skupštini, na kojoj imamo da pretresamo i druga važna pitanja, kako se to vidi iz odregjenog poslovnog reda.

Dosadašnje su naše glavne skupštine bile redom sve slabije posjećene. To se je još moglo do-

nekle shvaćati — nikako opravdati — u donegdašnjim prilikama. — Sada već ne smije da bude tako, ovog puta moramo svojim brojnim pristupom na skupštinu dokazati, da smo se osovili, da smo nakon duga bud mučanja, bud nehaja, upoznali, kako nam je samo u slozi, u udruženju i u muževnom nastojanju zajamčena bolja budućnost i obezbijegjeno u ljudskome društvu ono mjesto, koje nam po zvanju i po zaslugama pripada.

Svaki dakle, koji primi ovaj poziv kroz «Učiteljski Glas», neka ga ne zaboravi, dapače neka

ga priopći onim drugovima, do kojih možda ne će doprijeti, i neka ih baš ovom prigodom upozori, kako svaki učitelj i svaka učiteljica u Dalmaciji moraju biti preplaćeni na ovo glasilo — koje je, jedino i isključivo glasilo narodnoga učiteljstva u ovoj pokrajini.

Ne idemo dalje, uvjereni, da nam je suvišno i rieči nadodati, da će, naime, ovogodišnja glavna i opća skupština našeg «Saveza» bit posjećena onako, kako to zahtjeva interes i dostojanstvo pučkog učiteljstva. Svi dakle u Split na 9. rujna.

Na razmišljanje.

(Pred glavnu skupštinu.)

Spram onoga, što istakosmo u prvim brojevima ovogodišnjeg tečaja našega lista, čutimo dužnost, da se pozabavimo danas na posebni način s pitanjem o našoj učiteljskoj organizaciji. Ta nam se dužnost nameće tim jače upravo s razloga, što na 9. rujna o. g. imamo u Splitu godišnju glavnu i opću skupštinu, gdje bezuvjetno o toj organizaciji mora da se megju nama povede riječ.

Svak će nam priznati, da smo do sada onako načelno uvijek zagovarali ovu misao. Da je ostvarimo, nije bilo u našim snagama. U tu svrhu hoće se mnogi preduvjeti, kojih do danas nije bilo, a kojih dijelom ni danas još nema, pa nam je zato udruženim silama poraditi, da ih stvorimo i da tako sebi olakotimo posao.

U tom pravcu smatramo shoduim iznijeti neka naša mnijenja i naše predloge, ne da ih nametnemo, već da ih samo predočimo, pa da, u koliko su od vrijednosti, budu u svoje vrijeme usvojeni i poprimiti.

Kako znamo, imamo u Splitu «Savez dalmatinskih učitelja». Ustanova je u sebi koliko dobra, toliko potrebna, pa kad je već jednom imamo, moramo je svim silama poduprijeti i uzdržati, jer kad bi imala našom krivnjom propasti, sramota bi bila neopisiva.

Nego, ustrojenje te ustanove još jednom dokazuje našu naglost u njekim časovima neobičnog raspoloženja za rad i za isticanje svoje volje i zauzetnosti.

Ustrojismo «Savez», pokrenusmo «Učiteljski Glas», pa na tome je na žalost napokon sve ostalo. Mi se u opće čudimo, kako se je uz slabu potporu učiteljstva uzdržao do danas «Savez» sa svojim glasilom. Ako se je uzdržao, znači da je pripomoć taman pokrivala potrebe. Ne treba ni spomenuti, da je to odveć mršava utjeha, jer mi kao učitelji imamo svednevice sve to većih potreba, kojima moramo da udovoljimo, i koje nam otešćavaju položaj,

a proti kojima ne možemo drukčije da se borimo nego preko našeg «Saveza» i našega glasila. Tu dakle moramo da usredotočimo sve naše nastojanje, svu našu moralnu i materijalnu pripomoć, ako mislimo što postići.

Nema dakle raspravljanja o tome, da nam se je oko «Saveza» okupiti u jednu falangu. Tu je naše neosporno težište, odakle možemo polugama naše jednodušnosti i naše samosvjesti pomaknuti mnogi stanac, koji je na putu našoj dobrobiti, našoj boljoj budućnosti i našem ugledu.

Uz današnje pak prilike i opstojnosti mučno da bi se taj naš «Savez» mogao održati. Ostanemo li prema njemu, kakvi do sad bijasmo, ne pomakosmo se ni za pedalj naprijed.

Potrebno je jedno samo, a to je, da mi u taj naš «Savez» ulijemo sami novog života, nove krepčine, pa da ga tako ojačana usposobimo za što intesivniji rad za naše stališke interese.

Do toga pak možemo, po našem mnijenju, doći samo jednim putem. — Mi smo već negdje natuknuli, kako nam je od prijeke potrebe da ustanovimo u središtima svih naših školskih kotara «učiteljska društva» po uzoru naše braće Slovenaca i braće u Banovini, Bosni i Hercegovini, koja imaju svoja učiteljska udruženja za pojedina okružja.

Ustanova tih «učiteljskih društava» danas je bezuvjetno potrebna, kad imamo «Savez». Ona su dapače imala bit ustanovljena prije «Saveza», jer su ta društva na njeki način ugaoni kamenovi, na kojima treba da počiva «Savez». — Kad se već jednom prenaglismo ustanovljenjem «Saveza» prije ustanovljenja «učiteljskih društava», budimo barem sada toliko pametni i pronicavi i ne propustimo nikako, da zgradi, koju prevremeno naslonismo samo na nečija pleća, ne podmetnemo na vrijeme jake temelje, da bude mogla odoljeti svim budućim nepogodama.

Kako rekosmo, ti temelji bila bi baš «učiteljska društva». To bi bila nekakva viša moralna tijela, koja bi morala pritjecati dogovorno, po nekoj stalnoj osnovi, unapregjenju i procvatu našeg «Saveza».

Pravilnik za ta «učiteljska društva» mogao bi se složiti, po uzoru već opstojećih takovih društava na ovogodišnjoj općoj skupštini.

Poglavita bi im pak svrha bila, da u učiteljstvu pojedinog školskog kotara drže ne samo uvijek budnim učiteljsko pitanje, već da djelom promiču i pomognu sve, što se na nj odnosi. Prema «Savezu» ta bi društva bila kao neka vrst podružnica, koje bi u svom djelokrugu radile za interes istog «Saveza». — To bi moglo vrlo krasno uspjevati. Da navedemo samo jedan jedini, a vrlo važni primjer: «Savezu» treba da svaki učitelj redovito plaća svoju članarinu. Sada je ta obaljena na samih 50 para mjesečnih. — Svaki učitelj plaćao bi redovito kao član «učiteljskog društva» ciglu 1 K. mjesečno, a od te 1 Krune «učiteljsko društvo» redovito bi moralo svakog mjeseca dostavljati «Savezu» članarinu od 50 para, a ostatak bi ostao na korist samog društva. — Tim bi učitelji u jedan put namirivali svoju obvezu i spram «učiteljskog društva» i spram «Savezu», a «Savezu» bi bila na najpodesniji način zajamčena članarina **svih** učitelja i učiteljica u pokrajini.

Bio bi dostatan ovaj cigli primjer, da se bje-lodano uvidi korist ustanovljenja «učiteljskih druš-

tava». A gdje su druge koristi, koje bi ta ustanova nanijela u pitanju same naše stališke organizacije? To bi bila središta pojedinih kotara, s kojima bi odnosno učiteljstvo moglo biti uvijek u pismenoj ili ličnoj svezi i pomoću kojih bi se podržavala svegijerna uzajamnost, prava zajednica megju učiteljima. Preko tih društava «Savez» bi mogao s najvećom lakoćom protegnuti svoj saobraćaj, svoj moralni upliv na cijelo učiteljstvo, i tim bi bio udaren najjači temelj organizaciji učiteljstva u pokrajini.

Ovu su zadaću mogle donjekle da preuzmu već opstojeće «kotarske učiteljske zadruge», ali one danas u opće opstoje samo po imenu. Plemenitu svoju svrhu nijesu mogle da postignu, jer se rodiše u nevrjeme, t. j. u doba, kad su ih učitelji *samo* trebali, a nisu *mogli* uzdržati. Danas bi ih mogla lijepo zamijeniti spomenuta «učiteljska društva», pa bismo za to bili od mnijenja, da se te zadruge raspuste, a slučajne prištednje neka se namijene odnosnom «učiteljskom društvu».

Mi eto rekosmo svoju, a sad je na kolegama da o stvari razmisle i da se o njoj izraze na našoj skupštini, koja će biti dne 9. rujna u Splitu.

Mi već unaprijed ne sumnjamo ni najmanje o uspjehu. Uvjereni smo dapače da će ovo biti snažnim poticalom, koje će u korist učiteljstva, podati skupštini što važniji i svečaniji značaj i da će u predmetu doći do koristnih, konkretnih zaključaka. — Bože, naspori!

Muški preparandij u Arbanasima.

Odavna se osjećala potreba, da se povede riječ o zavodu, u kojemu se odgajaju nar. učitelji, ali, o tome je na žalost do sada naša javnost mučala mimoilazila ovo pitanje, koje je po našu pokrajinu tako važno i od koristi, da se je upravo čuditi ljudima i strankama, što su naš narod u javnosti i Saboru toliko godina predstavljali, kako nikada ne započese ozbiljnu akciju, a da se ovaj paradoks već jednom i kod nas izvede na čisto i odstrani. Vodile se i zametale prave trke, tko će u našoj pokrajini prije od Vlasti isposlovati još kakav od tolikih Gimnazija, gdje se mladež većinom posvećuje činovničkom staležu, u kojemu i ako mogu sebi koristit obezbjegjenjem položaja; narodu ne mogu skoro ništa da pomognu s više razloga. Mi razloge ne iznosimo, jer je danas svakome jasno, da su jedino privreda i prosvjeta uvjeti narodnog blagostanja. Pa, kad je tako, onda nastaje pitanje: Što se do sada vazda mučalo; za što se nije nikakav glas podigao u ime prosvjete, koja nam je u pri-

likama vazda na vrh jezika, i tražio, da se onako važan zovod, iz koga polaze u narod spremni učitelji, do sada trpio i držao u jednom neznatnom selu naše pokrajine, u mjestu bez prošlosti, a kojemu budućnost obetava sve one blagodati, koje očekuju i ostala naša veća ili manja sela.

Opravdanje na ovako oktuelno pitanje, ne može se s naše strane nikada priznati. Ono ostaje i dalje na teret onih, koji ga ili nijesu bili kadri da razumiju, ili su ga navlaš napustili, smatrajuć to kakvom malenkosti ili čak palanačkim nadmetanjem.

Što se pak našeg subjektivnog mišljenja tiče, mi smo uvjerenja, da se i ovo mora pripisati jedino nesposobnosti s oskudice stručne spremne naših zastupnika, koji ne imajuć u svojoj sredini nijednog za to kompetentnog člana, nijesu bili u stanju ni da shvate zamašaj ovoga pitanja. Jer, kad bi ga shvatili, onda bi mu zista posvetili barem onoliko brige i dobre volje, koliko su uložili za zidanje Okružnih Sudova, vojničkih kasarma i dr.

Imajuć sve ovo pred očima, mi smo osjetili zadovoljstvo, kad smo u dva broja šibenske »Hrvatske Rieči«, pročitali članke o našem Preparandiju, kao i o nuždi, da se zavod za narodne učitelje prenese u Šibenik. Naše je zadovoljstvo tim veće, što je članak pisan sa iscrpnim poznavanjem predmeta. Argumentacije su takove, da im se nema šta prigovoriti, jer nanizane sa stručnom spremom. Nas je pisac svojim člankom pretekao, ali će nas u radu ipak naći složne, da barem što prije i dok je vremena sredino ovo pitanje.

Čemu Preparandij u Arbanasima? Nas pametari uvjeravaju, da se ovaj zavod postigao otrog četrdeset godina kao koncesija onda Vladine autonomaske stranke narodnoj, koja se je po prirodnom pravu već bila počela u narodu širiti. Onda okorjeli Autonomasi, nepomirljivi dušmani narodnog jezika Hrvata i Srba pritisknuti o zid narodnom snagom, ne htjedoše da zavod za narodne učitelje bude u stolnom gradu, ili u kakvom drugom mjestu naše zemlje, već ga smjestiše, da ga što većma ponize u selo Arbanase, nedaleko Zadra.

A da što većma odskoči prezir i poniženje narodnog duha, druga Preparandija sa italijanskim nastavnim jezikom ostade i dalje u Zadru, po volji tadašnje nenarodne većine, a iz mržnje i prezira prema našem narodnom jeziku. Preparandij u Arbanasima ne opravdava nikakva nužda ni mjesta, pa ni okoline. Sa stranačkog gledišta mora se pri-

znati okretnosti ondašnjih naših narodnih protivnika, koji su i ovdje lukavošću uspjeli. da što većma podrede i omalovaže naš narodni jezik.

Ali, vrijeme gradi, — vrijeme razgragjuje. Preparandij u Arbanasima otrog toliko godina, postavljen je, kako se vidi iz *prkosa* našem narodnom imenu i jeziku. Svoje tvrdnje mi ne hvatamo po zraku, već se oslanjamo na gole činjenice i na ljude, stare borce, koji su još u životu. Može li, pored svega ostalog, pitamo mi, da naš narodni ponos trpi ovaj *prkos*, sada, kada je narodna svijest budna?

Uvjereni smo, da nijedan zastupnik, koji predstavlja volju naroda, ne će kolebati, kad dogje čas, da se ovo riješi, pak da će po pravici dati Šibeniku ono, što je kao narodna čelenka odavna morao da ima u svojoj sredini.

Naš je Sabor ciglim glasom većine nedavno odlučio o premještanju C. K. Suda iz Risna u Perast. Ovo se dogodilo i postiglo u doba narodne svagje i trzavice, oštećujuć jedno mjesto, da se privilegira drugo. A ipak se tako htjelo i uspjelo. Kod nas u nijednom slučaju ne bi bilo štete Arbanasima, koji i bez Preparandija ne bi u ničemu izmijenili svoj prvobitni položaj. A što se tiče materijalne koristi, — koja je mjestu u blizini Zadra vrlo neznatna — ona bi se u daleko većoj mjeri naknadila, kad bi se ovdje postavila kakva oveća štacija za poljodjelstvo ili narodno gospodarstvo, ili pak ustanovio kakav humanitarni zavod.

D. P.

Književni rad naših učitelja.

5. Ljudevit Dvorniković «Essay-i iz područja psihološke pedagogije i estetike». Takov je naslov prvoj knjizi, koju je nedavno izdalo učiteljsko udruženje za grad i okružje Sarajevo, sabravši iz «Napretka» i «Nade» niz probranijih pedagoških članaka i rasprava sarajevskog učitelja Lj. Dvornikovića. — Ovo su zaista prvi pokušaji u našoj pedagoškoj literaturi, kojima se krči put modernom shvaćanju pedagogije i kojima se posmatra i označuje najnoviji razvitak psiholoških i filozofično-estetičkih uzgojnih nazora, kod drugih naprednih naroda, namjenjujući ih zgodno na karakter i prilike našega puka.

Knjiga sadržaje pet uspješnih rasprava, a mi ćemo se ovdje u kratko na svaku od njih osvrnuti. — U prvoj raspravi «Pedagogija na razmegju stoljeća», ističe pisac, kako je sud o tek minulom XIX. vijeku raznolik i kako on ima velik broj koli štovatelja, toli kudilaca, koji na koncu konca ipak imaju svi potpuno pravo. Napominjući mnogobrojne izume i sav napredak, što ga je taj prosvjetni vijek donio, obazire se na tečevine, koje je pedagogija imala. Ona nema ni Edisona ni Tesle, ni Pasteura ni Beringa, ni Röntgena ni Marconia, njezin je napredak

skroman, prem je mogao biti mnogo veći i znatniji; a sva se krivnja sastoji u tome, što se pedagogija još drži zastarjelog nazora idealizma, dočim njeni napredak i uspjeh ovisi o evolucionizmu, koji je jedini kadar da prema znanstvenoj sustavnosti s temelja preobrazi cijelu pedagogiju, a osobito pedagoški psihologiju. Napominjući u tom pravcu preduzeti rad, ističe oca znanstvene sustavnosti Fr. Herbarta i njegove odane sljedbenike, kojih je djelovanje eksperimentalna psihologija kao posljedak evolucionog principa.

U drugom essay-u «Uzgoj i prirogjene sklonosti», koji je u cijeloj knjizi najdulji, iznosi nam pisac ona nesuglasja, izmegju umne obrazovanosti i uzgojnog uspjeha, na koje često svaki učitelj nagrajisa i protiv njima se boči. Prem je tisućljetno opće poznato pravilo «non scholae» i dan danas u valjanosti, ipak škola ne udovoljava onako, kako bi morala, baš obzirom na to, što se njeni uzgoj ne osvrće, koliko bi morao, na pojedine urogjene sklonosti odgajanika, radi čega se svakidano nailazi na skroz nerazumljive i neskladne pojave u uspjehu vaspitnog djelovanja.

«Uzgojni dojam beletristike» veoma je zanimiva rasprava, koja nam crta kako i koliko zgodno upotrebljena beletristika koristi uspješnom odgoju, premda je u glavnom naša beletristika na žalost još u kratkim gaćama. Proizvodi lijepe knjige uspješni su uzgojni elemenat, koji s umjetničkim užtkom donosi i veliku odgojnu korist. Naš narod ima svojih prekrasnih umotvorina u pjesmi, priči, basni i zagoneci, a i umjetnička omladinska literatura počela se je podizati. Banovina je u tomu mnogo sretnija i naprednija od nas, prem bi i Dalmacija mogla uzdržati barem jedan omladinski listić. Ali tko se tuži, taj se ruži!!!

U essay-u «O psihološkim osnovima estetskog osjećaja» raspravlja pisac na dugo o pojmu ljepote, obzirom na odgoj. Tko je iole proučio psihologiju, tko se bavi odgojem mladeži i tko proučava individualnosti gojenaca, sigurno će se biti uvjerio koliko važnost u odgoju zauzimlje pobugjivanje estetskih osjećaja. Čovjek, koji u sebi nema smisla za estetiku, ne mari u opće za ništa, pa su mu i ostala čuvstva mrtva, dočim onaj, kod kojega je čutnja za estetski osjećaj razvita, pun je samosvijesti i čovječnosti.

«Govor umjetnosti» nazvan je zadnji essay. Sam pisac kaže, da je govore umjetnosti predstavljanje svih pojava, što svojom prikazom izjavljuju one naše predstave i osjećaje, koje po svojoj duševnoj sadržini nastojimo u nama pobuditi kao životni izražaj naklonosti. U odgajanju govore umjetnosti svakako od velike važnosti, jer razumijevati umjetnost, shvaćati njezin govore zaista je velika tečevina, koja kao sastavni dio duševnog života prosvijetljena čovjeka neophodno služi. Glazbu, pjesmu, kist i dlijetu treba dušom razumijevati, njihov «govore» shvaćati, pa će tek tada moći umjetnost da odgojno djeluje.

Tim bi bili u kratko prikazani ovi lijepi i sa svakog gledišta hvalevrijedni pokušaji vrlog Dvornikovića. Kako su ovo zbilja prvi pokušaji ove vrste u našoj pedagoškoj literaturi, mislimo da ne će biti učitelja širom naše domaje, koji neće ovo lijepo djelce nabaviti, tim više što je čist prihod namijenjen zakladi za potpomaganje učiteljske siročadi i udova u kršnoj Herceg-Bosni. — S drugu Dvornikoviću čestitamo na uspjelom radu, te mu preporučamo, da nas opet obraduje sličnim djelom.

(Slijedi.)

Obradba estetično-etičnih štiva u pučkoj školi.

Piše N. Ljubidrag.

(Konac)

Ali ima li kod nas na izbor omladinskih knjiga, da bi mogli ispuniti sve što rekosmo? nameće se pitanje. Ako se omjerimo u ovome sa drugim narodima, možda se ozvoljimo; ali ako gledamo na mladi vijek naše književnosti, opazit ćemo sa zadovoljstvom, da omladinska knjiga, osobito u posljednjem deceniju zahvatila je ovelik opseg. Probirati se dakle može; samo bi nam još trebao potpuni popis svih omladinskih knjiga, a kada bi se uz to iznijela kratka, ali temeljita ocjena njihova, bio bi pri izboranju učitelju posao veoma olakšan.

Na redu je sada ona narodna: što je odviše nije ni s medom dobro. Paziti je budno, da se u učenicima ne pojavi pomama za čitanjem, te da čitaju što god im ruku dopadne, samo da udovolje svojoj neugasivoj želji, koja ih je posve obladala. Pravo vele, da je to strast, jer »kao što imade strast neumjerenosti u jelu, strast srdžbe, tako imade i strast za čitanjem. Ova strast ne zna mjere ni svrhe čitanju; neprestano čita, ne propušta ni časka, da ga ne upotrijebi za štivo«. (Wetzel). Učitelj neka uvijek upozoruje učenike, da čitaju lagano, da razmišljaju o onome što čitaju, da lijepe rečenice zabilježe u svoju bilježnicu, napose za to odregjenu, i ako im se što učini nerazumljivo, neka se kod njega propitaju.

A osim svega ovoga još će nešto osobito usilovati mladoga čitaoca, da površno ne čita i da ne prevrće stranicu za stranicom, tražeći ono, što ga veće zanima, ili da čita okom, a ne razumom, jedva prije čekajući, kad će kraju, da dozna kako se nešto dovršilo, od čega upravo nastaje ona nesretna strast za čitanjem; a to je, ako učitelj ispituje učenika o onome, što je čitao.

Obično mladež najradije čita pripovijesti, ali i u tome valja bit na oprezu, jer samo čitanje pripovijesti

slabi duh, vodi k površnosti, pobugjuje želju za čitanjem romanâ, umrtvuje volju za ozbiljan duševni rad. Treba promjene; iza knjiga zabavnoga sadržaja, daju se one poučnoga ili zabav. poučnoga, neka uvijek pouka prevlađuje. I u pouci ne smije biti jednoličnosti; učeniku, koji je povratio knjigu iz zemljopisa, dat će se druga iz povijesti ili prirodnih nauka i obratno. No povrh svega na'glavnije je ono: neka se učitelj uvijek uvjeri, je li se učenik knjigom okoristio i kako se okoristio. Prema tomu udesit će on svoje poslovanje; možda nagje i to, da u neshvaćanju ili nečitanju knjige i sam je krivac obzirom na individualnost učenikovu. Drugi će put biti bolje pameti. —

Gdje se ovako radi, tu ne može biti od domaćeg čitanja nikakve zloupotrebe.

Da se učitelj osvjedoči o onome, što su učenici čitali, pružit će mu se često prilika osobito kod ponavljanja; a da toga i ne bude, ne će biti odista nikakove štete, ako preko nastavnog jezika propituje kadkad učenike o knjigama, što su čitali. Tako se u učenicima potiče zanimanje za knjigom, a i megjusobno natjecanje, jer nijednome nije milo, da ostane po tragu.

Desit će se i drugih zgoda, koje vještu učitelju ne će izbjeći. A da kadgod prije ili poslije nauke nekoliko časaka okolo toga poradi, ne bi se umeo; ta prte nam i težih posala, pače i takvih, što su sasvim izvan našega dohvata. Za što bismo se dakle ovoga tugili? Niti je ovo što dosadna, već to oživljuje i pokrepljuje i učitelja i učenika; to dovodi u neki bliži, intimniji vez njih obojicu; učitelj se tako bolje upozna sa svojim gojencima, dublje im u dušu prodirući. Mnogo šta, te je bilo sakriveno očima učiteljevima, osobito značaj, čustva, sklonosti,

počinje se malo po malo ukazivati; mnogi tamni kut dječje duše rasvjetljuje se, a zrake, što su do njih doprle, potekle su od iskrenog učenikova povjerenja prema svom učitelju. Kakovo je to dragocijeno iznašašće za daljni uzgojni rad! A to je sve posljedica valjanog rukovogjenja domaćeg čitanja.

Istina ovo ne će naći starješina zapisano među gragjom, ne će mu se o tom račun davati, niti će on to tražiti, jer nastavna osnova ne propisuje; ali zar sav svoj rad može pravi učitelj zbiti pod nekoliko rubrikâ? Zar je njegovo samo ono, što mu ljudi označiše u ono paragrafa? Kad bi učitelj samo njih izvršivao, ne bi se ja-

mačno ogriješio o svoje dužnosti; bio bi možda pohvaljen i nagrađen, zaslužio bi ime strogog vršioca zakona, ali ipak mogao bi i ne biti pravi učitelj. Nedogledno je poslovanje učiteljevo; tomu su pokušali dati neke granice, ali sve zahvatiti nije moguće.

Koliko je toga predano našoj savjesti! Ona nas peče nemilo, kad pogriješimo, ali ona je više puta i utjeha našoj sudbini. Možeš sjati pred starješinom, ali ako ti onaj nutarnji, daleki glasak nije povoljan, tebi zadovoljstvo ne će dušu uznijeti; dok naprotiv, da i ne blistaš, kad onaj neumoljivi sudija s tobom se slaže, ti si miran i veseo.

Empirizam pri pouci i uzgoju.

Piše: **Dinko Sirovica.**

(Konac).

Zaludu bih ja sad ovdje mogao navesti bezbroj citata tolikih umnika, koji su sjedeći za stolom izrekli tolikih lijepih misli i sentencija o uzgojnom zadatku pučke škole. Pred istinom, koju sam naveo, oni gube ako ne svu, a ono barem velik dio svoje važnosti. — Pa zar nije onda pučki učitelj velik mučenik, zar nije taj jadni stvor, kako ono pjesnik reče: *trst, kojoj svaki hlad kidiše*. Pa ako uza sve to opažamo još kod našeg pučkog učiteljstva mara i zanosa za veliko zvanje svoje, to nije već zdvajati o uspjehu pučke škole. Vrijeme će sve to da popravi, da opere nepravde podnesene, da digne učitelja do pravoga njegovoga dostojanstva, a tad će bit i uzgoju u pučkoj školi bolje i lakše. Megjutim slijedimo dalje utrdom stazom, ter uza sve zaprijeke i protivštine znajmo se oduševiti uzvišenim pozivom svojim. Smatrajmo ga nadahnućem, umjetničkim stvaranjem, smatrajmo ga spasiteljnim radom dječje, tog mladog naraštaja, na kojemu se osniva budućnost naše domovine drage — i bit ćemo ipak sretni, sretni, jer ćemo uzgoj te djece uzeti na se, kao živu i posvemašnju skrb, kao nalog rodoljubne dužnosti, kao sretstvo k napretku, k dostignuću boljih dana, a tad ćemo naravski raditi, uvijek svijesno i s najdubljim uvjerenjem, te ćemo se tako najbolje otresti empirizma, kojemu u uzgojnom poslu ne smije biti niti traga. Na taj način moći ćemo samo doći do valjana načina uzgoja prema valjanim načelima istoga, te će cio naš rad biti zadahnut savjesnom brigom, da ga udesimo samo prema uzgojnoj svrsi, koja sastoji u značaju i u krijeposti i prama naravi čovječjoj. Djelovanje naše po tom će bit razumno, a gdje vlada razum, promišljena osnova, tu je već empirizmu odzvonilo.

Uzgoj će bit tada i jedinstven i suglasan t. j. ići će za tim, da uzgojimo čitava čovjeka, sve tjelesne i duševne sposobnosti njegove, a ne će dakako mimoći ni zahtjeve vremena, zahtjeve pravedne i razborite, jer bez toga dijete s vremenom ne bi bilo kadro da ispunjava zadaću i svrhu, namijenjenu mu u životu, u društvu, u otačbini. Dajući uzgoju djeteta takav pravac, moći ćemo gojit nadu, da će ono s vremenom postati i čudoredno slobodno, a kolika je važnost čudoredne slobode, o tome ne treba da ovdje raspravljam. — Pouka, o kojoj sam prvo govorio, valja da je sa onakim zadacima uzgoja potpuno saglasna, da ga potpomaže, dapače, da ona ista već sama sobom uzgaja. S toga ona mora da djeluje naj-

većma na razna čuvstva, poimence na moralno, estetsko, društveno i domoljubno čuvstvo, vojujuć najodlučnije protiv strasti, koje su najvećom zaprijetkom čovječjeg savršenstva. — Ako nadodam još, da se koli odgoj toli pouka imadu brižno osvrćat i na posebna svojstva, na individualnosti djece, te se vladati prema načelima, što se odnose na njihove različite darove i sklonosti, na njihove različite temperamente, na razliku spola i dobe, tad sam već kazao sve, što se odnosi na zadaću škole, sve, što može nastavnika i uzgojitelja očuvati od teških pogriješaka, na koje će ga inače dovesti empirizam, jer je empirizam baš antiteza svega, što sam sad naveo; rad, koji se ne oslanja na ništa pozitivna, jest rad, koji svoje najjače uporište nalazi u izoliranju srestava i pomagala, koja samo prividno i trenutačno vrijede, ali koja izdavaju u najljepšem času i ne ragjaju nikakvim korisnim plodom. Empirizam se utiče dresuri, a dresura nije uzgoj, nije pouka za razumna bića, već za nerazumna.

Neka se podigne, poboljša ekonomsko stanje pučkih nastavnika, po čemu će jedino oni moći, da se još većim oduševljenjem i samoprijegom odazovu uzvišenome svome zvanju.

Resolucije:

I. Pošto su koli uzgoj, toli pouka zadaci, koji se imaju izvoditi samo po stalno i savjesno promišljenoj osnovi, neka učitelj svoje radove udesi uvijek tako, da mu svaki čin i postupak bude čin razinišljanja, savjesne odgovornosti i skladne dosljednosti.

II. Prema neoborivoj istini, da je pedagogija ne samo znanost već i umjetnost u svojoj praktičnoj uporavi, neka učitelj nastoji, da mu ta uporava bude zadahnut životom umijeća, do čeg će najbolje doći, bude li se identificirao sa svojim učenicima, snizio se do njihovih sposobnosti i njihova shvaćanja.

III. Njegujući i proširujući svoju strukovnu naobrazbu, neka učitelj najveću važnost daje učenju povjesti pedagogije, koja će ga najbolje osvjedočiti o škodnim učincima empirizma.

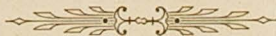
IV. Neka je učitelju sveg pred očima misao, da je školi uzgajati djecu za život, opskrbit ih znanjem za praktične potrebe, a ne za same ocjene, za prividni uspjeh.

V. Neka se učitelj osobito pobrine, da glavni učevni predmeti, poimence jezikoslovna pouka, računstvo i pouka realija budu provedeni tako, da više doprinesu formalnoj nego li materijalnoj naobrazbi djece.

VI. Neka svako poučavanje bude unaprijed proučeno, sregjeno i razgobljeno; najskoli neka to ne propuste mladi učitelji, jer će samo tako njihov rad biti savjestan, t. j. ne će zabasat u beskorisni empirizam.

VII. Uprava uzgojnih čimbenika, stege i ravnauja neka se provedu sveg na razložiti, ali neopozivi način, izbjegavajuć svaki postupak, s kojeg bi učitelj mogao biti objegjen, da mu uzgojni rad prelazi u prostu dresuru.

VIII. Neka svakom učiteljevu postupku bude najjačim oslonom njegova moralna moć nad učenicima, koja sastoji jedino u ugledu i u prestižu.

Crtnanje u našim pučkim i gragjanskim školama.

Piše **K. Ćurković.**

(Konac).

Što se tiče metode dekorativnoga crtanja, teško, da bi se mogla udariti pravila, kojih da se držimo, ali pri svakom crtanju, kao i pri crtanju po prirodi, a možda i više, lični ukus mora biti slobodan, jer pamtimo, da je ukus tvorac ljepih stvari više nego razum. Isto vrijedi i za nauku o bojama; predstoje dakako neki zakoni o harmoniji boja, ali sve kad bi se ti zakoni djeci mogli odrediti, zar ne bi ropskim primjenjivanjem istih pala u jednoličnost? Narav pruža šare neiscrpive raznovrsnosti, a umjetnik može u njima naći vazda novih nadahnuća: cvijeće, jesensko lišće, zar to nisu za koloritu najbolji predmeti učenja? Češćim vježbama, poregijivanjem raznovrsnih dječijih radova, izvedenih na jednom te istom predmetu, posmatranjem i proučavanjem prirode i umjetničkih djela, stvara se i razvija lični ukus. Grješka, koju počinjaju neki, pa i vrijedni učitelji leži u tom, što ukusu dječijemu nameću svoj vlastiti ukus. Učitelj ne bi smio biti po učenike, nego njihov vogj, metoda, pak ne smije sastojati u tome, da se nametne ovaj ili onaj postupak u učenju, ovaj ili onaj način u motrenju, nego u tome, da se podade djetetovu istraživanju neka orijentacija i lakoća. Samo će na taj način učenik gragjanske škole steći potrebite spoznaje, a i potrebitu praksu mjerstvenoga crtanja. Najbolji način poučavanja ove nastave naći je kod Amerikanaca. U američkim školama od učenika nacrtani objekti budu pak od njih izragjeni u atelierima ručnih radova. Nu ako nam je nemoguće misliti na to, ostavimo se bar teorijskih modela, naslikanih na crnoj dasci, jer oni isključuju svako razloženje sa strane učenika, budući

ovi čestokrat makinalno preragjuju, a da ih i ne shvaćaju, drže se naime naprosto stranicâ modela, niti za što drugo mare, nego da im nacrt bude čist i dobro izragjen. Najbolji modeli jesu isti predmeti, koje učenik može krećati, mjeriti i čiju formu može analizovati. Ovi bi predmeti imali biti iz početka najprostiji — kutija, klupa, sanduk kubične forme — pak bi imali biti sve to sastavljeniji — stolarski predmeti, pokućstvo razreda, bravarski predmeti, sugje, strojevi, (fizikalni aparati). Ovakvim se vježbama: a) stiču spoznaje potrebite naučniku ovog ili onog zanata, b) razvija se ukus, c) dovodi se postepeno dijete do toga, da mu nacrt postaje sve to savršenije sredstvo izrazivanja misli. Današnjim crtanjem nasuprot, baš za to, jer se ovo ne sastoji nego od kopiranja zadanih uzoraka, djete samo stiče neku vještinu ruke, ali uza svu tu vještinu, kad mu je, da uporavi svoje znanje, biva da se slobodno izrazi u nazočnosti prirode, ono se ćuti za taj posao nesposobnim, a zašto? za to, što se kopiranjem nije mogla razviti inteligencija djetetova, ono je naprosto crtalo, a da mu i nije trebalo misliti.

U dobelim potezima, kako sam bolje znao, izložio sam evo, kako bi imalo biti, prema naprednim nazorima modernih strukovnjaka, crtanje u našim pučkim i gragjanskim školama; jesam li kako uspio? . . . neka odgovore na to pozvani. Kamo sreće, da ova moja radnja potakne kojeg vještaka, a da napiše štogod boljega, budući se radi o nastavi, od koje se bilo s formalnoga, bilo s utilitarnoga gledišta potpunim pravom mnogo očekuje.

VJESNIK.

† **Ante prof. Bezić.** Dne 2 tek. mj. preminuo je u Splitu u 58 godini života Ante Bezić, profesor pri velikoj realci u Splitu. Bio je općinskim tehnikom u Splitu sve dok je imenovan profesorom, a do konca života dopisujući član središnjeg povjerenstva za saćuvanje starih spomenika u Beću.

Rodom iz Grohota na Šolti; ali od djetinstva živio u Splitu, te ga volio kao i svoje rodno mjesto. Bijaše jedan od onih rijetkih starih boraca, koji su požrtvovnošću i zanosom sudjelovali u borbi za narodno osviještenje u Splitu.

Osobite je zasluge stekao svojim radom za društvo «Dobrovoljnih vatrogasaca u Splitu», kojemu je sve dok mu je zdravlje dopuštalo, bio na ćelu. Stoga su ga vatrogasci ljubili kao oca i na 8 tek. priredili mu na grobištu svećane zadušnice, kojima je učestvovala uz sva hrvatska društva ćitava ćeta vatrogasaca. Na 3 tek. bio

mu je velićanstven sprovod, komu je učestvovao ganut ćijeli Split. Dao mu Bog vjećni pokoj!

† **Roko Rajević,** ponos i uzdanica svoga oca, a našeg vrsnog druga, šibenskog učitelja Melka, koji do zadnjeg trenutka vanrednom brigom, a uciviljenim rođiteljskim srcem nastojaše da ga izbavi od ljute boljetice, koja kosi, a ne prašta, preminuo je u ćvijetu mladosti iza dovršenih nauka kao financ. perovogja. Duboko učestvujemo u domaćoj žalosti našeg druga, želeć mu utjehe i strpljenja.

† **Dafina Mihajlović,** učiteljica u Begeću i ćlan novosadskog sreskog učiteljskog zbora, ispustila je plamenitu dušu, ostavljajuć za sobom trajnu uspomenu, kao vrijedna i uzorna učiteljica. Neka je laka zemlja ovoj vrijednoj i odličnoj radnici narodnoj!

Imenovanja: Z. Delfin imenovan je stalnim nadučiteljem u Murteru, N. Gatić u Podbablju, V. Marković

u Prvić-Sepurini, J. Grabovac u Krušvaru; učiteljima imenovani su: A. Skrivanelli pri gradj. školi u Šibeniku, S. Zaninović pri puč. šk. u Zlarinu, I. Vlački u Zatonu, A. Ivanović u Dobroti (kod sv. Matije), K. Tušup u Podima, J. Uršchitz u Zadru, M. Bodulić u Splitu. Stalnom nadučiteljicom u Spljetu (V. Varoš) Stude-Domić. Stalnim učiteljicama: M. Pedić u Jelsi, F. Stambuk u Bogomolju, J. Novak u Visu, M. Drviš-Grk u Makarskoj, A. Njirić u Kalima, A. Gjadrov u Splitu (V. Varoš) I. Franić u Lukšiću, B. Drinković u Kambelovcu i A. Kući u Koljanima.

Iz izvještaja o stanju općih pučkih i građanskih škola i preparandija u Dalmaciji šk. god. 1904—1905, razabiremo, da je bilo građ. škola 5, muških i 1 ženska, sa 2 privatne. Javnih pučkih škola, pomoćnih i privatnih 435. Na ovima je službovalo 759, učiteljskih snaga muških i ženskih. Kotar je supetarski najbolje opskrbljen školama, dok je kninski najslabije. U supetar. kotaru postoji škola u svakom mjestu, gdje su se one po Zakonu imale otvoriti. U Kninu tek $\frac{1}{3}$ pučanstva uživa školu. Općina kninska sa 23 hiljade stanovnika ima samo 9 škola, od kojih su dvije zatvorene, očekujući već petu godinu popravak! Mi ovoga *Izvještaja* ne dobismo.

Priznanje. Sa mnogih strana naše domovine, pa i iz krajeva preko njezinih granica, primismo izjava odobrenja usmenih i pismenih, naročito, što se tiče pravca, koje je današnje uredništvo preduzelo. Shvaćajući svoju dužnost, mi nijesmo ni tražili priznanja, premda se radujemo, što drugovi i prijatelji ovim pokazuju svoju pažnju našem radu, koji je isključivo posvećen učitelj. stališu i narodu, kojemu kao odani sinovi služimo. Na zadovoljstvo drugova spominjemo, da je naš list stekao simpatije i kod ostale slavenske braće. Tako je članak našeg druga Dane Petranovića o slaven. uzajamnosti našao odobrenja i kod češke braće, a u Srbiji ga je »*Prosjeta*« u cjelini otštampala. Nadamo se, da ćemo još bolje ispuniti naš zadatak. uspije li nam izdavati po više puta mjesečno ovaj naš list.

Škole u Češkoj. Lanjske škol. godine bilo u Češkoj 3073. pučkih škola sa češkim nastavnim jezikom. a 2236 sa njemačkim. Građanskih škola čeških ima svego 314. a njemačkih 210. — Učiteljskog osablja bilo je krajem škol. god. zajedno sa nastavnice ručnoga rada, jezika, vještina i Kateheta 27.011, osoba. Učiteljskih škola bilo je 17. čeških, a 12. njemačkih. Nijesmo u stanju ni da približno sravnimo broj naših škola, sa onima u Češkoj. Šta će Dalmacija sa ciglih pet građanskih škola, a šest gimnazija, koje neupućeni još hoće da umnože! Naše nastojanje, da se u pokrajini, koja od privrede očekuje moć i napredak, osnuje što više građanskih i industr. škola spoticalo se vazda o pitanje, kako će se ustrojati gimnazije i ondje, gdje bi izgledale suviše.

Gosudarstvena Duma u Petrogradu pretresati će zakon o uređenju ruskih pučkih škola. Uvesti će se obvezno pohaganje i tim će se znatno povećati broj škola. Učiteljska beriva uredit će se tako, da će najmanji iznos god. plate biti 390, rubalja (1200 K).

Odgoj učiteljskih pripravnika. Nedavno je u Beču vijećala skupština nastavnika učiteljskih škola iz Austrije. Zbor je trajao tri dana. Usvojeni su, da se predstave na Ministarstvo ovi zaključci Slovenca D.ra Ilesića: 1.) Dosadašnje obrazovanje učiteljstva nije dovoljno. 2.) Vrijeme obrazovanja neka traje 5 godina. 3.) Materinski jezik da se smatra kao nastavni predmet i kao nastavni jezik.

Srpska Učiteljska novčana zadruka kao dioničarsko društvo osnovana je u Novom Sadu. Društvu je svrha da njeguje štednju i daje jeftin zajam. Osnovna je glavica 50.000 k. podijeljena na 1000 dionica po 50 k.

svaka. Tko bi želio, da postane članom zadruge, neka se obrati na nju u Novi Sad, gdje će primiti potanje upute.

Olakšice pri putovanju. Brzo nastupaju godišnji školski praznici. Naši drugovi prinugjeni su tada da putuju premještaja radi, ili inače. Da prestanu žalbe s njihove strane i da zbog neupućenosti ne padaju u suviše troške i nesnosno putovanje, iznosimo im ovdje imena onih parobrodarskih društava, koji učiteljima davaju olakšice, i onih, koji ne davaju nikakve polakšice.

Učiteljima sa i bez legitimacije, kao i porodicama njihovim davaju olakšice slijedeća društva; *Lloyd, Ugar. Hrvat. parobr. društvo. Societa Ragusea, Rismondo, Topić.*

Ne davaju nikakve olakšice učiteljima. *Navigazione Zaratina. Negri e C. Bokeška plovidba.* Nadodajemo još i to, da se baš sa onima, što davaju olakšice, putuje bez razlike udobno, dočin na onima, što nemaju nikakva obzira prama nama putuje se kako oni hoće, premda uživaju obilatu potporu, a u cijenama su prilično pretjerani. Ovim se rješavamo truda, da posebice odgovaramo prijateljima, kad nas salete pitanjima radi putovanja.

Preporučujemo: Tršćanski Lloyd, tjednik za brodogradnju, industriju, trgovinu. promet i sve, što se odnosi na privredu i ekonomiju. List je pravi savremeni leksikon, sadržajem obitat i pun zanimljivosti s raznih uputa i izvještaja. Urednik je Fran Rušinić, a cijena listu K: 12 godišnjih.

Primili smo: Što je karakter od Gjüre Špadijera. Cetinje. 1906.

Almanak hrvatskoj mladeži. uredio *Stj. Širola.* Obilat poučnim i zabavnim štivom iz pera najvignjenijih hrv. omladinskih pisaca. Tiskan je na finom i čvrstom papiru, te će izvrsno poslužiti učenicima, kao godišnja nagrada. Broširan stoji K. 2. 40. a uvezan K. 3. Nakladnik je knjižar *Lj. Ssekler Osijek Gor.* Grad.

Naši drugovi, koji su ove godine namjerali štanpati u Šibeniku *Učiteljski kalendar* za god. 1907. odustali su smatrajući ga za sada suvišnim, iza kako su se sporazumjeli sa Hrvatskom knjižarom u Zadru, koja će u kalendaru *Svačiću* za 1907. god. iznijeti tačan šematizam dalmatinskog učiteljstva. Za to upućujemo naše drugove, da nabave i rašire ovaj kalendar u narodu, koji inače po obilatoj sadržini zaslužuje da dopre u sve slojeve našega naroda.

A. Teutor: Iz Zapadne strane, sveska I. i II. Oboje su izašle naknadom Hrvatske knjižare u Zadru. a stoje K. 3.50

Primili smo još od istoga pisca *Beg Mirko.* te ćemo o ovoj knjizi, koja vrijedi 1. K, kao i o prvašnjim dvjema progovoriti u narednom broju. Sve tri knjige dobivaju se, kod *Hrvatske Knjižare* u Zadru.

Program Trgovačke škole u Mostaru za šk. god: 1905-06. Po velikom odazivu učenika, vidi se, da tamošnji roditelji shvaćaju korist s praktične strane trgovač. škola. Inače škola ova stekla je lijep glas zbog napretka učenika. Ne odobravamo s naše strane naziv službeno nametnutog *bosanskog jezika* i protestiramo, što se jezik Hrvata i Srba parcelira na nazive, koje ni znanstveno ni etnički ne postoje!

U Grubišnom Polju u Hrvatskoj osniva se *Sveopće učiteljska štednja i posmrtna zadruka »Danica«.* Svrha joj je: poboljšanje materijalno svojih članova, te će davati zajmove uz lako otplaćivanje, a poslije smrti porodici 200 K. Uvjeti su povoljni, a sama ustanova po sebi humanitarna i korisna.

Radi preobilja gradiva primorani smo nastavak članka: Poljodjelstvo u puč. školama ostaviti za susljedni broj.